

Софийски университет „Свети Климент Охридски”

Философски факултет

Мартин Петров Янков

**Любовни стилове, самооценка и личностни
характеристики**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

**за присъждане на образователна и научна степен "Доктор"
по научна специалност 3.2. "Психология"**

**Научен ръководител:
проф. д.пс.н. Ирина Зиновиева**

София
2018

Дисертационният труд е обсъден и предложен за защита от катедра "Обща, експериментална и генетична психология", Философски факултет, Софийски университет "Св. Климент Охридски". Дисертацията на тема „Любовни стилове, самооценка и личностни характеристики“ се състои от 183 страници. Изследването е илюстрирано с 12 фигури и 23 таблици с основни резултати. Използваната литература е включва 126 източника на български и чуждестранни автори. По темата на дисертацията са направени 5 публикации в научни издания в България и в чужбина.

Научно жури:

Проф. д.пс.н. Соня Карабельова – Председател (рецензент)

Проф. д-р Енчо Герганов (рецензент)

Проф. д.пс.н. Ирина Зиновиева

Проф. д.с.н. Кръстина Петкова

Проф. д-р Румяна Божинова

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 05.09.2018 от 14:30 ч. в зала 63 на СУ „Св. Климент Охридски“ на открито заседание на избраното научно жури.

Материалите по защитата са на разположение в канцеларията на Специалност „Психология“, Философски факултет, 60 кабинет, ет. 3, Южно крило, Ректорат – СУ „Св. Климент Охридски“, както и на сайта на университета – www.uni-sofia.bg.

Съдържание на дисертационния труд

ВЪВЕДЕНИЕ.....	3
ГЛАВА 1 ТЕОРЕТИЧЕН ОБЗОР.....	4
1. Историческо развитие на научните теории за романтичната любов.....	4
1.1. Ранни теории за любовта.....	5
1.2. Теория за любовта на Зик Рубин.....	7
1.3. Теорията за шестте любовни стила на Джон Лий.....	9
1.4. Трикомпонентна теория за любовта на Робърт Стърнбърг.....	12
1.5. Теорията за състрадателната и страстната любов на Илейн Хетфийлд.....	13
1.6. Съвременни разбирания.....	14
1.7. Любовта в българската научна литература.....	14
1.8. Обобщение.....	19
2. Социалнопсихологически теории за интимните връзки.....	19
3. Теория на фокус: шестте любовни стила на Джим Лий.....	22
3.1. Страстна любов (Eros).....	22
3.2. Любов игра (Ludus).....	26
3.3. Приятелска любов (Storge).....	29
3.4. Маниакална любов (Mania).....	32
3.5. Прагматична любов (Pragma).....	35
3.6. Себеотрицателна любов (Agape).....	38
4. Взаимовръзки на любовта.....	39
4.1. Любовта и личностните характеристики от модела на „Големите 5“.....	40
4.2. Любовта и личностните характеристики от „Тъмната триада“.....	48
4.3. Любов и самочувствие.....	53
ГЛАВА 2 РАЗБИРАНИЯ И ПРЕДСТАВИ ЗА РОМАНТИЧНАТА ЛЮБОВ И ЛЮБОВНИТЕ ВРЪЗКИ СРЕД МЛАДИТЕ БЪЛГАРИ – ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ.....	60
Цели, задачи и хипотези на изследването.....	60
Метод.....	61
Описание и анализ на резултатите.....	62
Първа част - Нагласи към романтичната любов.....	62
Втора част - Разбирания за любовните връзки.....	67
Изводи.....	73
ГЛАВА 3 ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛЮБОВНИТЕ СТИЛОВЕ, САМООЦЕНКАТА, БАЗИСНИТЕ ЛИЧНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И УДОВЛЕТВОРЕНОСТТА ОТ ЖИВОТА.....	75
Цели и задачи на изследването.....	75
Теоретичен модел на емпиричното изследване.....	76
Хипотези.....	79
Инструменти.....	84

Респонденти.....	86
Метод.....	89
Процедура.....	90
Резултати.....	91
Психометрични характеристики на скалите.....	91
Факторен анализ на Въпросника за измерване на нагласите към любовта.....	96
Проверка на хипотезите.....	101
Връзка между любовните стилове и самооценката	101
Връзка между любовните стилове и личностните характеристики от групата „Големите пет“.....	105
Връзки между любовните стилове и личностните характеристики от „Тъмната триада“	113
Любовните стилове и цялостното удовлетворение от живота.....	117
Различия в любовните стилове по показателите пол, брой сексуални връзки, сексуална ориентация.....	119
Различия в любовните стилове по възраст и семейно положение	134
Предиктори на любовните стилове.....	142
Любовните стилове като предиктори на удовлетворението от живота.....	149
ОБОБЩЕНИЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ	153
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	163
ЛИТЕРАТУРА.....	165
Приложение 1: Въпросник, използван в емпиричното изследване.....	176
Приложение 2: Въпроси, зададени на полуструктурираните интервюта.....	183

АКТУАЛНОСТ НА ПРОБЛЕМА

Темата за любовта е актуална по всяко време, тъй като любовта е особено житейско състояние, с което са се сблъскали и ще продължават да се сблъскват хората от всяка епоха.

Едновременно с това, тази тема е изключително значима и днес. Изследванията показват, че в модерната епоха, с развитието на технологиите, социалните мрежи, сайтовете за запознанства и като цяло с подобряването на възможностите за по-лесно и удобно намиране на интимен партньор, удовлетворението от интимните връзки в развитите западни общества всъщност намалява. Същата тенденция показват и социологическите проучвания, които всяка година отчитат увеличение на разводите.

На този фон темата за любовта и любовните връзки продължава да остава извън най-популярните въпроси пред научната психология, особено в България. Българските учебниците по психология или социална психология, съдържащи глава, посветена на любовта, са изключително малко. А такива, в които са представени данни от български изследвания от последните 15 години, практически не съществуват. Това е в рязък конфликт с динамичността на тематиката, която е изключително бурна. Освен това тази тенденция поставя България назад в сравнение със съседните ѝ страни като Сърбия и Турция, където в последните години се провеждат множество нови изследвания на любовта и се осъществяват стандартизации на най-популярните скали за измерване на този феномен.

Настоящия дисертационен труд ще направи опит да разгледа детайлно темата за любовта и любовните връзки през призмата на съвременната българска психология. В дисертацията е представен подробен теоретичен обзор, както и две емпирични изследвания – с качествени и с количествени методи. Основната цел на настоящата дисертация е да проучи подробно и многостранно многопластовия феномен на любовта и да провери кои личностни, демографски и биографични характеристики имат пряко отношение към нагласите към любовта и поведението в любовни връзки.

СТРУКТУРА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационния труд е съставен от въведение, една теоретична глава, две емпирични глави, заключение, списък с използваната литература и приложение.

Теоретичната глава е разделена на четири основни дяла. В първия дял е направен обзор на развитието на научните възгледи за романтичната любов. Във втория дял са представени най-популярните социалнопсихологически теории за интимните връзки. Теориите, представени в този дял, имат пряко отношение към проведеното в последствие емпирично изследване с качествени методи (интервюта). В третия дял е представена подробно теорията за шестте любовни стила на Джон Алън Лий, която лежи в основата на емпиричното изследване от трета глава. В четвъртия дял на теоретичната глава е направен преглед на проведените до момента изследвания върху взаимовръзките между любовта и другите конструкти, включени в изследването от дисертационния труд. Обсъдени са наличните примери от литературата, разглеждащи взаимовръзката между любовта и самооценката, между любовта и личностните характеристики, влизащи в състава на Големите пет, както и между любовта и Тъмната триада.

Във втората глава от дисертацията е представено емпирично изследване на разбиранията и представи на младите българи за любовта и любовните връзки, проведено чрез полуструктурирани интервюта. В главата са представени целите, задачите и хипотезите на изследването, както и методът – конкретните въпроси, които са били задавани на изследваните лица. Представянето и анализът на резултатите са разделени в две части. В първата част са анализирани и описани нагласите на младите българи към романтичната любов, а във втората част са представени разбиранията на младите българи за любовните връзки. В края на главата са изложени основните изводи от проведеното изследване.

В трета глава от дисертацията е представено проведеното от докторанта емпирично изследване на любовните стилове, самооценката, базисните личностни характеристики и удовлетворението от живота, осъществено чрез количествени методи. В началото са формулирани целите и задачите на изследването, след това подробно е представен теоретичният модел на изследването. След това са посочени хипотезите и избраните методи, с които тези хипотези могат да бъдат проверени. Представена е извадката от респонденти, взели участие в количественото изследване. В частта с резултатите първо са изложени психометричните характеристики на скалите в настоящото изследване, направен е факторен анализ на основния инструмент в изследването и едва след това е преминало към проверка на зададените хипотези. В края на главата е представена поредица от регресионни анализи, търсещи най-силните предиктори на разгледаните любовни стилове, а след това е направена проверка на това

доколко любовните стилове биха могли да бъдат предиктори на общото удовлетворение от живота.

След двете емпирични глави е направено Обобщение на резултатите от двете изследвания и дискусия на получените резултати. В него е осъществен общ преглед на получените данни, като същевременно са изведени препоръки към бъдещите изследвания в областта.

Заклучението синтезира основните изводи от дисертационния труд.

ОСНОВНИ ИДЕИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. ОСНОВНИ ИДЕИ В ТЕОРЕТИЧНАТА ЧАСТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първата половина от теоретичната част на дисертацията представлява опит да бъдат обобщени централните моменти в развитието на научните теории за романтичната любов. Представени и анализирани са ранните възгледи на социолозите от 50-те години, теорията на Зик Рубин за любовта и харесването, теорията за шестте любовни стила на Джон Лий, триъгълната теория за любовта на Робърт Стърнбърг и теорията на Илейн Хетфийлд за състрадателната и страстна любов. Посочени са и скалите за измерване, създадени за проверка на всяка от разгледаните теории. В тази част също така са представени примери за теории за любовта от българската научна литература, като по-специално внимание е отделено на разработките на Иван Иванов, Кирил Василев и Стефан Василев.

Тъй като теорията на Джон Алан Лий е централна за представения дисертационен труд, на нея е отделено специално внимание и шестте любовни стила, изведени от автора, са представени обстойно.

Теорията за шестте любовни стила на Джон Лий

Лий разработва система, при която разделя различните видове любов на основни и вторични, по подобие на основните и вторичните цветове (Lee, 1973). В своята книга „Цветове на любовта: изследване на начините на обичане” той предлага три основни и три вторични любовни стила.

Първият основен стил е *Ерос*. Той представлява страстна, еротична любов (Regan, 2006). Най-честия симптом на Ерос е непосредственото и силно привличане, което обичащият изпитва към обичания. Хората с този любов стил често са привлечени

от определен тип физически черти, склонни са да се влюбят от пръв поглед и изпитват силната необходимост от ежедневен контакт с човека, когото обичат. Еротичната любов има и силен сексуален компонент. Едновременно с това обичащият търси и емоционална връзка с партньора. Наблюдава се и желание за ексклузивност във връзката – обичащият не иска да споделя любимия човек с други и не изпитва нужда да има други романтични партньори.

Следващият основен стил според Лий е *Лудус* – любов игра. Той се характеризира с липса на обвързване или дори целенасочено избягване на обвързването (Regan, 2006). Обичащите от този тип възприемат любовта като игра, която изисква определен набор от умения и може да бъде играна с няколко партньора по едно и също време. Тези хора не изпитват необходимост да включват настоящия си партньор в своите планове за бъдещето и посрещат с притеснение изявената от партньора им нужда от привързаност и близост. Обичащите от този тип избягват честите срещи с партньора и вярват, че измамите и хитростите са допустими инструменти в любовната игра. Подобно на Ерос, Лудус също съдържа силен физически и сексуален компонент. За разлика от Ерос обаче, Лудус представлява привличане към широк кръг физически характеристики и в границите на този стил сексът се разглежда като възможност за удоволствие, а не като силно емоционално свързване.

Третият основен любовен тип е *Сторге* – приятелска любов. Лий я описва като „любов без възбуда или безразсъдство” (Lee, 1973 стр. 77). Тази любов е стабилна и продължителна и в основата ѝ стоят доверието, уважението и привързаността (Regan, 2006). Обичащият не изпитва силно сексуално привличане към другия човек, за него любовта е по-висша степен на приятелството. Обичащите от този тип нямат необходимост от секс и изпитват нужда от друг тип дейности с партньора, например разговори, характеризиращи се с обмен на възгледи и идеи.

Вторичните любовни стилове в теорията на Лий представляват микс от основните, но всеки от тях съдържа и свои собствени характеристики, които не произтичат директно от съставлящите го основни стилове (Lee, 1973).

Първият вторичен стил е *Прагма* – прагматична, консуматорска любов. Той съдържа елементи от Лудус и Сторге (Lee, 1973). Прагматичния обичащ има в главата си предварително съставен списък на качествата, които трябва да притежава желаният партньор и съответно търси партньора така, както прагматичният потребител в супермаркет търси определена стока (Regan, 2006). Прагматичният обичащ с лекота би изоставил партньор, който не успее да отговори на изискванията му.

Вторият вторичен стил е *Мания* – обесивна, натраплива, собственическа любов. Тя съдържа елементи от Ерос и Лудус. (Lee, 1973) Хората с този стил отчаяно желаят да обичат и да бъдат обичани, имат нужда от ежедневни срещи с партньора, изпитват силно недоверие към партньора, непрекъснато изискват от партньора да демонстрира своята привързаност (Regan, 2006). Лий счита, че този стил има потенциала да бъде най-деструктивен и го нарича „ирационален, изключително ревнив, обесивен и често нещастен” (Lee, 1973, p. 15)

Последният стил е *Агапе* – алтруистична, освободена от егоизъм любов. Този стил обединява елементи от Ерос и Сторге (Lee, 1973). При тази любов обичащият чувства нужда да полага грижи за партньора, без да очаква реципрочност или награда. Хората с този стил чувстват, че всеки заслужава любов, както и че отдаването на любов и грижи за другите е дълг на всеки зрял човек (Regan, 2006). Обичащите от този тип изпитват дълбоко отношение към личните любовни отношения на другите. Готови са не само да пренебрегнат напълно своите нужди и интереси, посвещавайки се на партньора, а дори да се откажат от връзката с партньор, когото обичат, ако сметнат, че друг човек отговоря в по-голяма степен на нуждите на партньора им. Лий смята, че любов тип Агапе се среща рядко в романтичните връзки, защото самата природа на тези връзки е свързана с баланс на отдаване и получаване (Lee, 1973).

Върху теорията на Лий е изграден може би най-популярният въпросник за измерване на любовта, а именно *Скалата за нагласите към любовта (Love Attitude Scales)* на Клайд Хендрик и Сюзън Хендрик (Hendrick & Hendrick, 1986). Тя представлява опит да се провери емпирично теорията на Лий за любовните стилове. Оригиналната скала съдържа 42 айтема, като всеки от шестте любовни стила се проверява с по седем айтема. Поради голямата популярност на метода, в последствие са разработени разнообразни по-кратки варианти на скалата (Graham, 2011). Скалата на Хендрик и Хендрик е използвана многократно в десетилетията след публикуването си и тази огромна база от емпирични резултати дава възможност на съвременните изследователи да се уверят в надеждността и валидността на въпросника (Hatfield et al., 2012).

В останалите раздели от теоретичната част се прави преглед на различните изследвания, свързани с търсене на взаимовръзка между любовта и личностните характеристики. Направен е преглед на изследванията на любовта и самооценката, на

изследванията на любовта и Големите пет, както и на изследванията на любовта и Тъмната триада.

2. ОСНОВНИ ИДЕИ В ЕМПИРИЧНАТА ЧАСТ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Емпиричната част се състои от две глави, във всяка от които е представено по едно емпирично изследване. Изследването в първата емпирична глава е качествено и се състои от 39 полуструктурирани интервюта, а това във втората емпирична глава е количествено и представлява въпросник, измерващ любовните стилове и редица личностни характеристики. Накрая е направен общ преглед на резултатите от двете изследвания.

ИЗСЛЕДВАНЕ 1. РАЗБИРАНИЯ И ПРЕДСТАВИ ЗА РОМАНТИЧНАТА ЛЮБОВ И ЛЮБОВНИТЕ ВРЪЗКИ СРЕД МЛАДИТЕ БЪЛГАРИ

ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И ХИПОТЕЗИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Основната задача на настоящето изследване е да прокара мост между научните теории за любовта на западните автори и разбиранията за любовта сред младите българи. За да се провери доколко понятията, за които говорят класиците, са релевантни за съвременното българско общество, е необходимо изследването да бъде проведено с качествени, а не количествени методи. Изследването цели да провери дали понятията и концепциите, присъстващи в представените в теоретичната част популярни теории за любовта и любовните връзки, съответстват на нагласите и разбиранията на младите българи за понятията „любов” и „любовни връзки”.

Поради световния процес на глобализация и навлизането на западни идеи в българската културна среда, авторът на настоящата разработка издига хипотезата, че ключовите понятия от представените теории ще бъдат застъпени и в разбиранията на младите българи.

Допуска се, че смисловите конструкти любов и харесване от теорията на Рубин, различните любовни стилове от теорията на Лий и трите компонента на любовта – интимност, страст и обвързване – от теорията на Стърнбърг ще намерят своето

отражение в разбиранята на съвременните българи за същността на романтичната любов.

Също така на лицата ще бъдат зададени въпроси, изследващи мнението и нагласите им за романтичните връзки. Допуска се, че смисловите конструкции възнаграждение и разход от теорията за социалния обмен, както и концепциите за стремеж към равностойност и анализ на инвестициите ще намерят отражение в разбиранята на съвременните българи за същността на любовните връзки.

Едновременно с това се предполага, че теорията на Хетфийлд за различните видове романтична любов и начините, по които любовният стил се отразява на връзката, ще даде важна допълнителна перспектива в анализа на същността на романтичните връзки, която липсва на социалните теории.

МЕТОД

В изследването взеха участие 39 лица – 22 жени (приблизително 58%) и 17 мъже (44%). Всички участници в изследването бяха граждани на Република България. Възрастта на изследваните лица е между 19 и 30 години, като средната възраст е 23,7 г.

Инструментът на изследването са полу-структурирани интервюта с дванайсет въпроса.

В тях се съдържат шест въпроса, касаещи разбиранята на изследваните лица за понятията „любов” и „романтична любов”, както и за начините, по които този феномен влияе на поведението и емоциите им.

Другата тема на изследването – любовните връзки – също беше изследвана с шест въпроса, обхващащи разбиранята на изследваните лица за любовните връзки, различните етапи в развитието на този тип връзки, позитивите и негативите, съпътстващи любовните връзки, и факторите, имащи централно значение за тези връзки. Лицата бяха помолени да отговорят на тези въпроси, като се позовават на личния си опит. От изследваните лица 76% посочиха, че в момента са във връзка и ще разкажат за нея, 22% посочиха, че в момента не са във връзка и ще разкажат за последната си такава връзка. Само едно изследвано лице посочи, че никога не е било във връзка и беше помолено да сподели своите представи за това как би изглеждала идеалната връзка.

Данните на изследваните лица бяха подложени на контент анализ от типа концептуален клъстерен анализ, създаден от И. Зиновиева и Р. Пеперманс (Zinovieva & Pepermans, 2008). По същество този метод представлява съдържателен анализ на

данните, откриване и формулиране на общи за данните концепти или идеи. Концептите биват типологизирани в групи и подгрупи, или иначе казано, клъстър и подкълъстър и отговорите на изследваните лица биват групирани в тези клъстър и подкълъстър според съдържащата се в тях идея.

Клъстърният анализ беше осъществен с помощта на трима независими експерти (докторанти по психология) и премина през няколко етапа – определяне на класификационните критерии, анализ на данните и определяне на броя на клъстърите, групиране на отговорите на изследваните лица в клъстър.

ОПИСАНИЕ И АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИТЕ

Данните от качествено изследване спомогнаха за изграждането на цялостна представа за същността на понятието „любов” в разбиранията и представите на младите българи. Бяха изяснени качествени характеристики на понятията „любов” и „романтична любов”, както и разликите в употребата на тези понятия според младите българи. Понятието „любов” беше дефинирано от най-голям процент изследвани лица като чувство, насочено по посока на друг човек, който се явява реален или желан интимен партньор. Допълнителните отговори на въпроса разкриха допълни смислови измерения на понятието – че любовта се схваща като сбор от множество различни чувства, че тя е някакъв вид преходно състояние, че тя е нещо позитивно, носител на щастие, и освен това е всеобщо явление. Понятието „романтична любов” от своя страна беше дефинирано като изразяващо взаимни чувства между двама души, проявяващи се често чрез взаимни жестове и съдържащи физическо привличане, силни емоции и склонност към подкрепа на партньора. Опитът за съставяне на емоционален профил на понятието показва, че за над половината изследвани лица думата „любов” е свързана с думата „щастие”. Сред другите отговори присъстваха други положителни емоции, до известна степен съчетани с отрицателни, физическо и сексуално привличане, вълнение, емоционално израстване, спокойствие, взаимност и вдъхновение. Поведенческият профил на влюбеният човек според отговорите на изследваните лица включва по-голяма енергичност, по-позитивно отношение към света, по-висока склонност за нарушаване на нормите, като при някои лица това състояние е съпътствано от по-голямо спокойствие и уравновесеност, а при други – от по-високи нива на тревожност и притеснителност.

В качествено изследване беше направен анализ на етапите, през които преминат любовните връзки на изследваните лица. Най-голям процент лица споделиха,

че настоящата или последната им връзка е започнала като физическо привличане, други посочиха, че е започнала като приятелство, което се е развило постепенно, част от лицата наблегнаха на общите интереси, които са ги сближили с партньора им. Когато описваха етапите в развитието на връзката си, изследваните лица дадоха множество разнообразни отговори – че комуникацията между партньорите се е задълбочила след първите няколко месеца, че заживяването под общ покрив е сред най-централните етапи от развитието на взаимоотношенията, че след първата година връзката е станала по-балансирана, че след третата година жестовете са станали по-редки. Лицата, които в момента не са във връзка, споделиха различни причини за прекратяване на връзката като взаимно натрупване на негативни впечатления от страна на двамата партньори, личностни различия и различни виждания за бъдещето. Когато бяха попитани за позитивите и негативите от връзката, голям брой от лицата посочиха, че връзката е довела до личностно израстване и им е дала усещането, че са обичани, като над четвърт от лицата споделиха, че не могат да посочат негативи на връзката. Като най-важни за една интимна връзка хората посочват доверието, подкрепата и взаимните усилия.

Сравнявайки тези данни с популярните теории за същността на романтичната любов, можем да кажем, че нагласите и представите на младите българи за романтичната любов до голяма степен потвърждават валидността на теориите на западните автори. Отговорите на изследваните лица отразяват на практика и трите елемента от триъгълната теория за любовта на Сърнбърг – интимност, страст и обвързване (Sternberg, 1986). Говорейки за развитието на връзката си във времето, улягането на отношенията след първата година и развиването на по-ефективна комуникация с партньора, изследваните лица дават много точна илюстрация на страстната и състрадателната любов на Илейн Хетфийлд (Hatfield & Rapson, 1993). Описвайки собствените си разбирания и любовни изживявания, изследваните лица посочват редица от ключовите елементи в теорията за шестте любовни стила на Джон Лий (Lee, 1973) – привличане от пръв поглед (Страстна любов), развиване на романтични отношения след дълго приятелство (Приятелска любов), много силни и интензивни емоции по отношение на партньора както от позитивния, така и от негативния спектър (Маниакална любов), абсолютно приемане на партньора без желание за промяна и влияние (Себеотрицателна любов). В началото на 70-те години на миналия век Лий коментира, че според него в бъдещето склонността на хората към стил Любов-игра ще се увеличи и дълготрайните връзки, основани на подкрепа и обвързване, ще намалее рязко, а краткотрайните повърхностни връзки, ориентирани

около удоволствието, ще се увеличат и дори е възможно да стана новата норма (Lee, 1973). Ако съдим по думите изследваните лица, взели участие в настоящото изследване, пророчеството на Лий все още не се е осъществило, поне сред младите хора в България.

ИЗСЛЕДВАНЕ 2. ЕМПИРИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ЛЮБОВНИТЕ СТИЛОВЕ, САМООЦЕНКАТА, БАЗОВИТЕ ЛИЧНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ И УДОВЛЕТВОРЕНИЕТО ОТ ЖИВОТА

Цели и задачи на изследването

В първото представено изследване беше разгледан въпросът доколко концепциите и идеите от теориите за любовта на западните автори, описани в теоретичната част на дисертацията, се припокриват с разбиранията и нагласите към любовта на съвременните българи. Изводът от изследването гласи, че основните конструкти и понятия от западните теории имат свои еквиваленти в разбиранията на съвременните млади българи и съответно тези теории могат да бъдат използвани в големи количествени изследвания сред българската популация.

Основна цел на настоящото изследване е да осъществи многопластов и задълбочен анализ на любовните стилове на българските граждани. За отправна точка на изследването ще послужи теорията на Лий за шестте любовни стила и нейните по-късни интерпретации (Lee, 1973; Hendrick & Hendrick 1986, Regan 2006).

Въпросите, на които цели да отговори емпиричното изследване, са: доколко шестте любовни стила от теорията на Лий – Страстна любов, Любов-игра, Приятелска любов, Прагматична любов, Маниакална любов и Себеотрицателна любов – са разпространени сред българската популация, кои любовни стилове са най-широко застъпени в българската социокултурна среда и по какъв начин разпределението на айтемите при българската извадка кореспондира с факторните анализи на айтемите от въпросника, направени в други страни.

По-важната задача на настоящото изследване обаче е не просто да регистрира разликата в стойностите между отделните видове любовни стилове, а да провери по какъв начин нагласите към любовта се свързват с други ключови компоненти на личността при българската популация. Целта на настоящото изследване е да проучи доколко нагласите към любовта са зависими от характеристиките на личността. За кои и какви личности е по-характерен даден любовен стил? Могат ли характеристиките на личността да бъдат предиктор за нагласите към любовта? От значение ли са

демографските показатели като пол, възраст и сексуална ориентация за нагласите към любовта? Това са част от централните въпроси, заложи в настоящото изследване. Изготвянето на детайлен личностен профил на всеки от шестте любовни стила е финалната цел на представеното изследване.

Намирането на отговори на зададените въпроси изисква едно по-детайлно конкретизиране на точните характеристики на личността, които ще бъдат взети под внимание. Именно изборът на конкретните конструкти, които ще се изследват редом с нагласите към любовта, както и предполагаемите механизми, по които тези конструкти влияят на нагласите към любовта, е това, което заляга в основата на теоретичния модел на настоящото изследване.

Теоретичен модел на емпиричното изследване

Първият конструкт, стоящ в основата на настоящото изследване е самооценката. Основните въпроси, на които се търси отговор в случая, са по какъв начин самооценката влияе на нагласите към любовта и доколко различните стойности по този показател кореспондират с различните любовни стилове. Темата за влиянието на самооценката върху любовта и любовните връзки е разглеждана многократно в литературата (Walster, 1965; Dion & Dion, 1975; Collins & Read, 1990; Aron et al., 1995; Campbell et al., 2002; Hong, 2007; Erol & Orth, 2016, Goljović, 2017), като дори и Лий свързва една част от любовните стилове с ниска самооценка, а друга – с висока самооценка (Lee, 1973). Настоящото изследване цели да проучи по-детайлно връзката между самооценката и нагласите към любовта и поради тази причина конструктът самооценка е разглеждан през призмата на теорията на Р. Сафароди и У. Суан – като сложен, двукомпонентен конструкт, състоящ се от самоодобрение (self-liking) и преценка на собствената компетентност (self-competence) – отделни елементи, които съвместно изграждат цялостната самооценка, но въпреки това са качествено различни части от нея (Tafarodi & Milne, 2002). Самоодобрението е преживяването на себе си като социален обект, личност, която е достойна или недостойна според интернализираните критерии за добро/лошо, докато преценката на собствените компетентности е преживяването на себе си като субект на дейността, индивид, който притежава способности и ефективност. Преценката на собствената компетентност се оформя от личната история на успехи и провали на индивида, докато самоодобрението

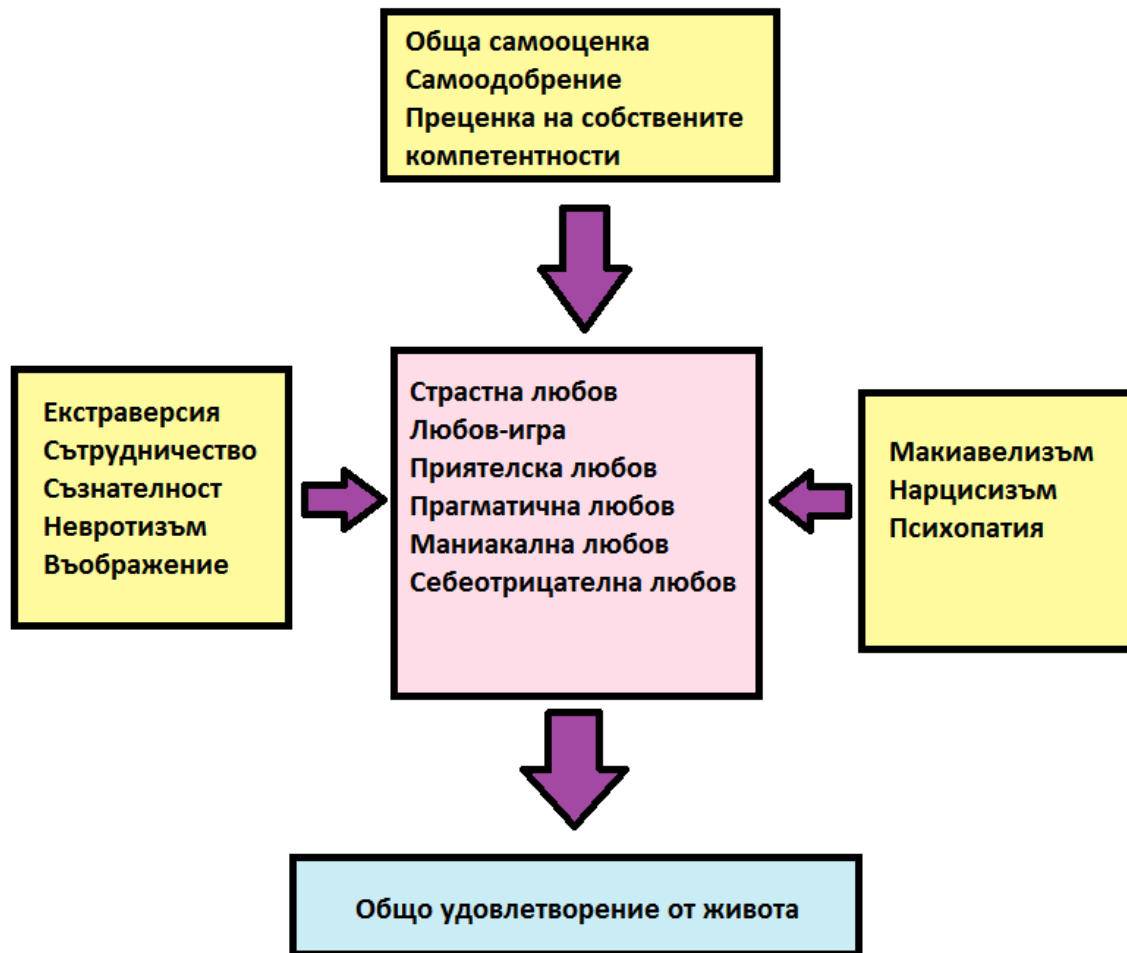
се оформя на база оценките (похвали и порицания), дадени от другите. (Tafarodi & Swann, 2001).

Друга от посочените по-горе цели на настоящото изследване беше да провери доколко различни базови характеристики на личността имат отношение към нагласите към любовта. За осъществяването на тази цел беше решено любовните стилове на Лий да бъдат изследвани съвместно с известни, популярни и теоретично признати концепти от психологията на личността и като такива концепти бяха избрани така наречените Големите пет – екстраверсия, сътрудничество, съзнателност, невротизъм и въображение. Големите пет са използвани в чуждестранни изследвания на нагласите към любовта (White et al., 2004; Engel, Olson, and Patrick, 2002; Cook 2012) и би било интересно да проверим доколко резултатите, получени в различна културна среда, съответстват на данните на българската популация.

За да бъдат засегнати разнообразни личностни характеристики, включително и такива, които по-рядко биват съпоставяни с нагласите към любовта, авторът на настоящото изследване сметна за нужно към теоретичния модел да бъдат добавени и някои по-нежелани или поне противоречиви черти на личността. Като такива бяха избрани компонентите на така наречената Тъмна триада – нарцисизъм, макиавелизъм и психопатия. Макар да съществуват изследвания, търсещи взаимовръзка между Тъмната триада и нагласите към любовта (Ali & Chamorro-Premuzic, 2009), включително такива, основаващи се точно на любовните стилове на Лий (Jonason & Kavanagh, 2010) събраните данни все още не са достатъчни за извеждането на категорични заключения.

Последният включен в изследването конструкт ще бъде удовлетворението от живота. Този конструкт обаче има качествено различно място в теоретичния модел – докато изброените по-горе характеристики – двукомпонентната самооценка, Големите пет, Тъмната триада – бяха разглеждани като предиктори на даден любовен стил, то удовлетворението ще бъде разглеждано като резултат от възприемането на любовния стил. Макар въпросът за връзката между любовните стилове и удовлетворението от любовната връзка да е разглеждан многократно (Dinani et al., 2014; Hammock & Richardson, 2011) съществуват по-малко изследвания върху връзката между любовния стил и цялостното удовлетворение от живота (Yancey & Berglass, 1991). Именно затова настоящото изследване избра точно този подход и реши да провери доколко любовните стилове могат да бъдат предпоставка за високо или ниско цялостно удовлетворение от живота.

Описаните теоретични концепции могат да бъдат представени графично в следния теоретичен модел:

Фигура 1. Теоретичен модел на изследването

След като вече имаме цялостна представа за това как изглежда теоретичния модел, можем отново да се върнем към литературния обзор, за да видим кои взаимовръзки от посочените са вече изследвани в литературата.

От гледна точка на самооценката, Лий отбелязва, че Страстната любов се характеризира с високи нива на самооценка, а Любовта-игра – с ниски (Lee, 1973). Изследванията потвърждават тази теоретична концепция и свидетелстват за взаимовръзки между Страстната любов и високата самооценка, както и между Любовта-игра и Маниакалната любов и ниската самооценка (Campbell et al., 2002, Collins & Read, 1990).

Изследванията не са толкова категорични, когато става дума за връзката между любовните стилове и Големите пет. Някои автори регистрират връзка между Маниакалната любов и невротизма (White et al., 2004). Освен това изследванията сочат, че е възможно да съществува неочаквани връзка между Себеотрицателната любов и невротизма – макар повечето теоретици да възприемат Себеотрицателната любов като здравословна и зряла, емпиричните данни показват, че крайно завишените стойности по този показател имат тенденцията да се свързват с по-високи стойности на невротизъм, което се обяснява с факта, че крайната Себеотрицателна любов може да прерасне във всепоглъщаща грижа за добруването на партньора, която е вредна за личността.

Наличните емпирични резултати за взаимовръзка между любовните стилове и Тъмната триада сочат, че високите стойности по компонентите от тъмната триада – макиавелизъм, невротизъм, психотизъм, имат тенденцията да корелират с показателите на два от любовните стилове от теорията на Лий – Любов-игра и Прагматична любов (Jonason & Kavanagh, 2010). Общото за тези два стила е това, че и Любовта-игра, и Прагматичната любов, могат да бъдат описани като любов на ума, а не любов на сърцето. Това са любовни стилове без емоция, което обяснява положителната корелация с чертите от тъмната триада, които често се проявяват в поведението като използване на другите, неспособност за емпатия и липса на емоционална връзка с другите.

Изследванията на влиянието на любовните стилове върху цялостното удовлетворение от живота свидетелстват за някои полови различия (Yancey & Berglass 1991, Goljović, 2017). Себеотрицателната любов корелира положително с цялостното удовлетворение от живота при жените, а Маниакалната любов и Любовта-игра – отрицателно. За сметка на това при мъжете Приятелската любов и Любовта-игра корелират положително с удовлетворението от живота, а Прагматичната любов – отрицателно.

Въз основа на теоретичния модел, посочените изследвания, и подробния обзорен анализ на изследваните компоненти, направен в теоретичната част на дисертацията, можем да издигнем няколко вида хипотези.

Хипотези

Хипотезите в дисертационния труд се делят на няколко групи, в зависимост от конструкта, към който са съотнесени любовните стилове. За всяка от посочените в

настоящия автореферат групи, в дисертационния труд се представени по няколко подробно изложени и обосновани хипотези.

1. *Хипотези за връзка между любовните стилове и самооценката.* В тази група попадат хипотезите, които се отнасят до наличието и характера на връзка между шестте любовни стила и двата компонента на самооценката. Авторът на настоящата разработка издига хипотезата, че изследването ще покаже наличие на обвързаност между любовните стилове и самооценката.

2. *Хипотези за връзката на любовта с Големите пет.* В тази група попадат хипотезите, разглеждащи връзката между любовните стилове и Големите пет личностни характеристики - екстраверсия, сътрудничество, съзнателност, невротизъм и въображение.

3. *Хипотези за връзка между любовните стилове и Тъмната триада.* Хипотезите от тази група се отнасят до взаимовръзките между шестте любовни стила и конструктите от тъмната триада – макиавелизъм, нарцисизъм, психотизъм.

4. *Хипотези за удовлетворението от живота.* Теоретичният модел, използван в разработката, прогнозира, че ще има връзка между шестте любовни стила и нивата на цялостно удовлетворение от живота.

5. *Хипотези за демографските различия.* Към тази група принадлежат хипотезите за начините, по които демографските различия ще повлияят или не на любовните стилове.

Инструменти

В представеното в дисертационния труд изследване бяха използвани следните инструменти:

1. Скала за нагласите към любовта (LAS – Love Attitude Scale) – метод за емпирично измерване на шестте любовни стила, заложен в теорията на Джон Лий, разработен от Клайд Хендрик и Сюзън Хендрик (Hendrick & Hendrick, 1986). Скала съдържа общо 42 айтема, като всеки от шестте любовни стила – Страстна любов, Любов-игра, Приятелска любов, Прагматична любов, Маниакална любов, Себеотризателна любов – се проверява с по седем айтема. Всичките айтеми за ликъртов тип и варират от 1 до 5. Скалата на Хендрик и Хендрик е използвана многократно в десетилетията след публикуването си и тази огромна база от емпирични резултати дава

възможност на съвременните изследователи да се уверят в надеждността и валидността на въпросника (Hatfield et al., 2012; Graham & Christiansen, 2008).

Причината точно тази скала да бъде избрана за измерване на нагласите към любовта е това, че този метод е разработен на базата на богата теоретична обосновка (Lee, 1973; Hendrick & Hendrick, 1986). Докато другите популярни скали за измерване на любовта имат два или три показателя като „романтична любов“ или „приятелска любов“, то въпросникът на Хендрик и Хендрик разграничава шест отделни стила, което го прави изключително ценен инструмент изследванията на любовта (Янков, 2016).

Съществуват още няколко версии на LAS, които се отличават с по-малък брой айтеми, но в настоящото изследване беше избрана оригиналната, дълга версия на въпросника, защото мета-анализите показват, че цялата версия има по-висока надеждност, докато получените с по-кратките версии резултати имат тенденцията да са по-силно зависими от характеристиките на извадката, с която е проведено изследването (Graham, 2011).

Друга причина за избора на този въпросник е международната популярност на скалата. Скалата е използвана многократно, включително в последните години, в множество страни от Европа и останалата част на света.

След предварително пилотно изследване с въпросника беше регистриран проблем с вътрешната консистентност на един от шестте стила. Справка с литературата показва, че този проблем се е появил и в друга балканска страна – Сърбия (Todosijevic et al., 2009). Затова към оригиналните 42 айтема бяха прибавени допълнителни 2 айтема, взаймствани от сръбската стандартизация на въпросника (Todosijevic et al., 2009).

2. Скала за самоодобрението и преценка за собствената компетентност - Self-Liking/Self-Competence Scale (SLCS) – метод за измерване на самооценката (Tafarodi & Swann, 2001). Скалата съдържа общо 16 айтема, които измерват общата самооценка. Айтемите са разделени на два фактора – самоодобрение, измервано с осем айтема, и преценка за собствената компетентност, отново измервана с осем айтема. Всички айтеми се оценяват със скала от Ликъртов тип от 1 до 5.

Както вече беше посочено, самооценката в настоящото изследване се разглежда като съставена от два компонента – самоодобрение (степенна, в която един индивид е доволен от себе си) и преценката за собствената компетентност (оценка на качествата и способностите на индивида). Поради тази причина е избрана методиката на Р. Тафароди и У. Суан, тъй като това е единственият инструмент, който разграничава самооценка, основана на собствените компетентности и такава, основана на социалния

имидж (Tafarodi & Swann, 2001). Въпросникът е използван в България и преводите на айтемите от скалата бяха взаимствани от това по-ранно изследване (Караиванова, 2016).

3. Кратка версия на международния въпросник за изследване на личността – Mini-IPIP (International Personality Item Pool) – методиката за измерване на Големите пет фактора, разработена от М. Донелан и колеги (Donnellan et al, 2006). Съдържа общо 20 айтема. Всяка от петте личностните характеристики се измерва чрез четири айтема. Всеки от айтемите се оценява със скала от Ликъртов тип от 1 до 5.

Тази методика беше избрана, защото от една страна е кратка и не натоварва цялостния въпросник на изследването, а от друга е с по-добри психометрични показатели от по-кратки версии като 10-айтемната TIPI (Donnellan et al, 2006). Въпросникът е използван в България и преводите на айтемите от скалата бяха взаимствани от това по-ранно изследване (Киряков, 2015).

4. Кратка версия на Тъмната триада – Short Dark Triad (SD3) – методика за измерване на трите социално неприемливи черти - макиавелизъм, нарцисизъм и психопатия (Jones, Paulhus, 2014). Въпросникът се състои от 27 айтема, които са разделени на три скали от по девет айтема. Всички айтеми са Ликъртов тип и варират от 1 до 5.

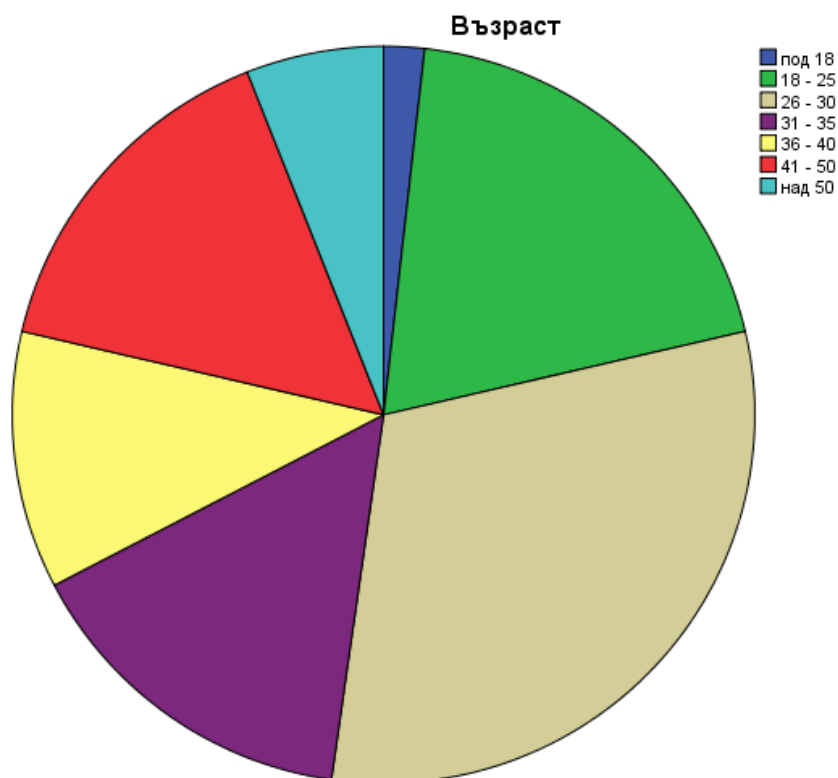
Тези медика за изследване на Тъмната триада беше избрана, защото има надеждни психологически характеристики и едновременно с това не е прекалено дълга и съответно не натоварва цялостния въпросник на изследването. Въпросникът е използван в България и преводите на айтемите от скалата бяха взаимствани от това изследване (Кабаджова, 2016).

5. Скала за удовлетворението от живота – Satisfaction With Life Scale (SWLS) – метод за измерване на общото удовлетворение от живота, разработен от Дайнър и колеги (Diener et al., 1985). Въпросникът е еднофакторен и съдържа пет айтема, измерващи общото удовлетворение от живота. Всички айтеми са от Ликъртов тип и се оценяват със стойности от 1 до 7.

Тази скала беше избрана за настоящото изследване, защото е широко употребявана в много изследвания, с добри психометрични характеристики и е стандартизираната за българската популация.

Респонденти

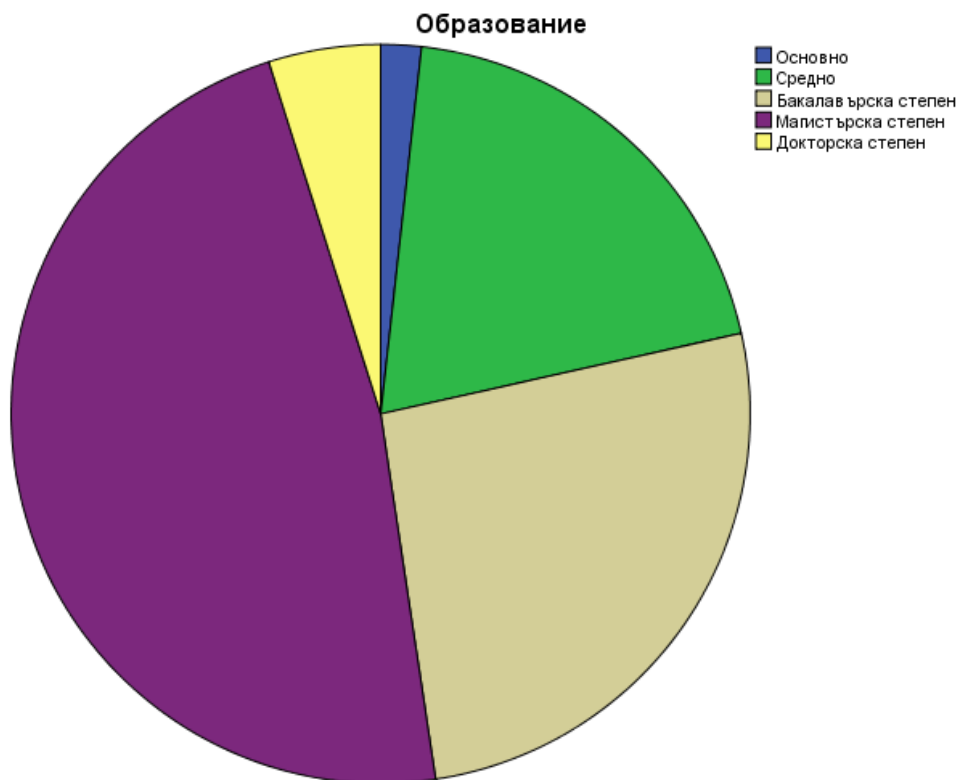
В настоящото изследване взеха участие 735 лица от република България. 586 (79,6%) от изследваните лица са жени, а 149 (20,2%) са мъже.

Графика 1: Разпределение на изследваните лица по възраст

Участниците в изследването бяха разделени на седем възрастови групи. Резултатите са представени графично на Графика 1. 13 (1,8%) от лицата попадат в групата под 18 години, 144 (19,6%) са на възраст между 18 и 25 години, 227 лица попадат (30,8%) са на възраст между 26 и 30 години, 111 (15,1%) са на възраст между 31 и 35 години, 83 (11,3%) са на възраст между 36 и 40 години, 113 (15,4%) от лицата са на възраст между 41 и 50 години и 44 (6%) от изследваните лица са на възраст над 50 години.

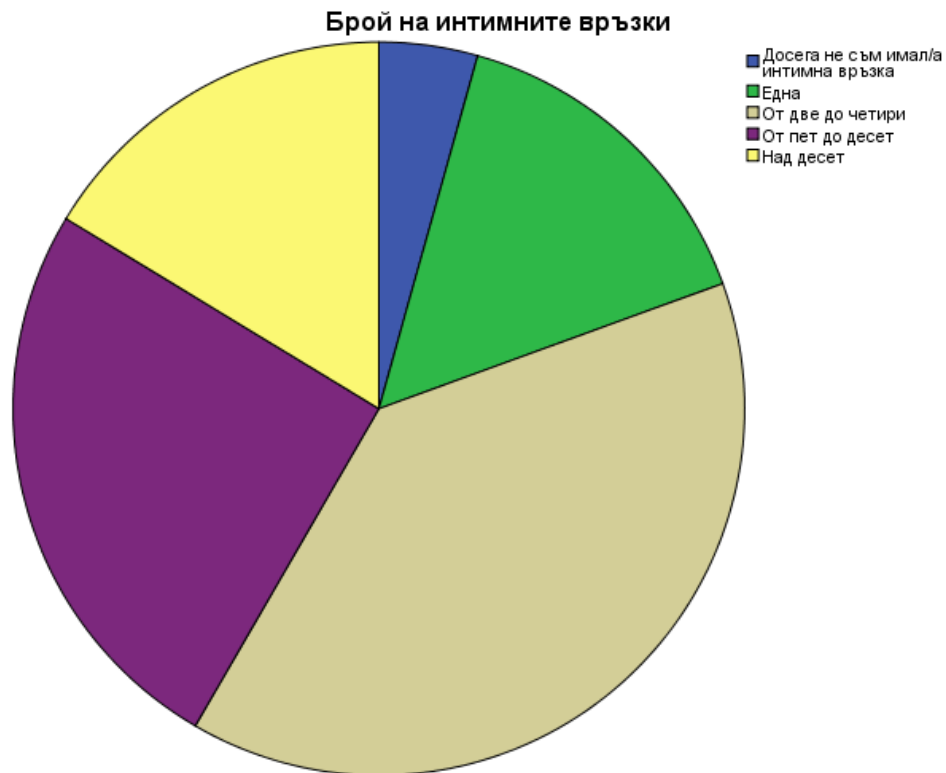
Изследваните лица бяха разделени на 5 групи в зависимост от най-високата завършена степен на образование. Резултатите са представени графично на Графика 2. 13 (1,8%) от изследваните лица имат завършено основно образование, 145 (19,7%) са завършили средно образование, 192 (26,1%) имат завършена бакалавърска степен на висше образование, 349 (47,4%) имат завършена магистърска степен, а 36 (4,9%) имат завършена докторска степен.

Графика 2: Разпределение на изследваните лица по най-висока степен на завършено образование

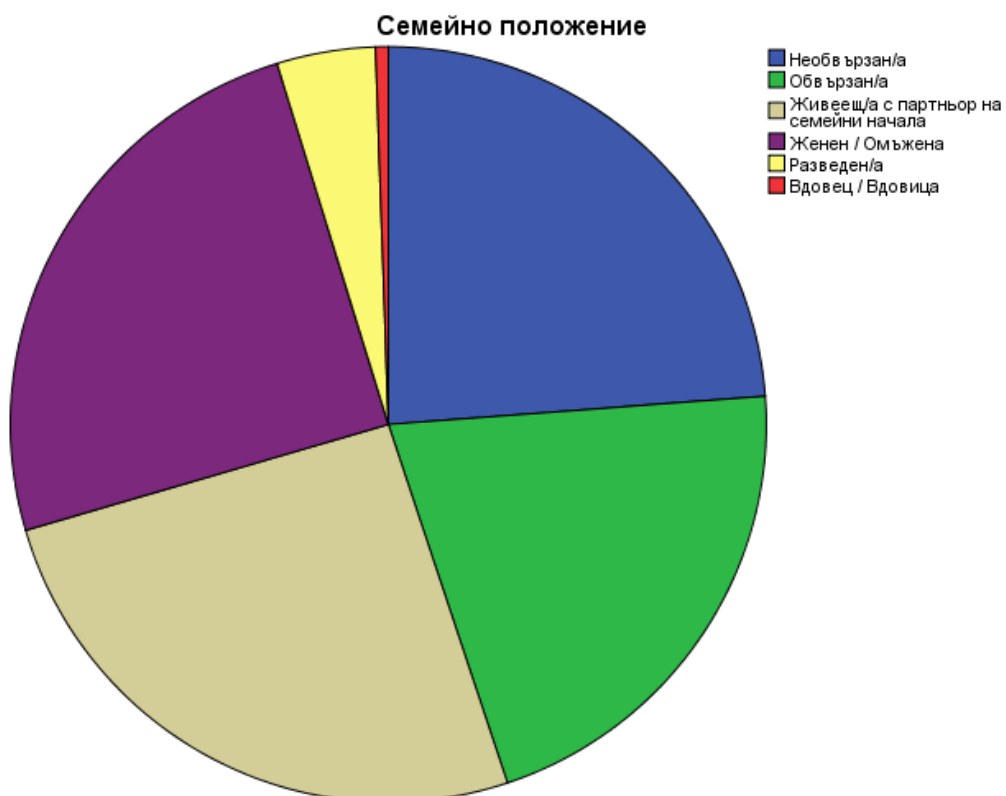
Изследваните лица бяха попитани за настоящото им местоживееене. 582 лица (71,7%) живеят в столицата на България София. 127 лица (17,3%) живеят в друг голям град, 65 лица (8,8%) живеят в малък град, а 15 лица (2%) са посочили, че живеят в село. Тези резултати показват, че извадката не е равномерно разпределена от гледна точка на местоживееене – едва 29,3% от респондентите не живеят в столицата. Това трябва да бъде взето под внимание при анализа на данните.

Респондентите бяха помолени да посочат колко интимни връзка са имали. Данните са представени графично на Графика 3. 32 лица (4,4%) посочиха, че не са имали интимна връзка, 111 лица (15,1%) посочиха, че са имали една интимна връзка, 286 лица (38,9%) посочиха, че са имали от две до четири интимни връзки, 186 лица (25,3%) посочиха, че са имали от пет до десет интимни връзки, а 120 лица (16,3%) посочиха, че са имали над десет интимни връзки.

Графика 3: Разпределение на изследваните лица по брой на интимните връзки

Също така изследваните лица бяха помолени да посочат семейното си положение. Резултатите са представени графично в Графика 4. 175 лица (23,8%) посочват, че в момента са необвързани, 155 лица (21,1%) посочват, че са обвързани, 188 лица (25,6%) посочват, че живеят с партньор на семейни начала, 182 лица (24,7%) казват, че са женени/омъжени, 31 лица (4,2%) посочват, че са разведени и 4 изследвани лица (0,5%) са избрали отговор „вдовец / вдовица“.

Графика 4: Разпределение на изследваните лица по семейно положение

Изследваните лица бяха помолени да посочат сексуалната си ориентация, като на този въпрос специално имаше възможност да се отговори с „предпочитам да не посочвам”, за да не бъдат поставени изследваните лица в неудобно положение, макар в инструкциите да е специално упоменато, че всички отговори са анонимни. 651 изследвани лица (88,8%) посочват, че са хетеросексуални, 38 изследвани лица (5,2%) посочват, че са бисексуални и 30 лица (4,1%) че са хомосексуални. 16 изследвани лица (1,9%) са казали, че предпочитат да не посочват отговора на този въпрос. Това означава, че 9,3% от изследваните лица директно са заявили че не са хетеросексуални (5,2% бисексуални и 4,1% хомосексуални), което като цяло е доста добро разпределение.

Метод

Посочените по-горе хипотези са проверени с набор от статистически процедури.

На първо място са проверени средните стойности, стандартните отклонения и коефициентите на надеждност Алфа на Кронбах. Този анализ е необходим, за да се прецени вътрешната консистентност на всички инструменти. След като е доказано, че всички инструменти покажат добри или поне задоволителни психометрични характеристики, измерените скали са използвани за проверка на изложените хипотези.

Взаимовръзките между любовните стилове и другите изследвани компоненти – личностни характеристики, самооценка и удовлетворение, са проверени чрез метода линейна корелация на Пиърсън.

Шестте стила също така са подложени на регресионен анализ. В единият случай шестте стила са резултат, а личностните характеристики – предиктор. Така се проверява дали дадени устойчиви личностни характеристики могат да бъдат добър предиктор за нагласите към любовта. Същевременно в друг регресионен анализ самите стилове са използвани като предиктор – този анализ проверява дали нагласите към любовта могат да бъдат добър предиктор за цялостното удовлетворение от живота.

Възможните демографски различия между отделните групи изследвани лица са проверени с методите Т-тест и Дисперсионен анализ, които са подходящи за проверка на различия по качествен признак при количествен резултат (Харалампиев, 2012).

Процедура

Финалната версия на въпросника съдържа общо 120 айтема.

Първите 44 от тях измерват нагласите към любовта – това са оригиналните 42 айтема от скалата за измерване на нагласите към любовта (LAS) плюс два допълнителни айтема, взимствани от сръбската стандартизация на въпросника. Въпросите, измерващи шестте любовни стила, са разбъркани. Тези айтеми представляват твърдения, които се оценяват с Ликъртова скала от 1 до 5.

Айтеми 45 – 107 обединят шестнайсетте айтема от скалата за самооценката (SLCS), дваайсетте айтема от скалата за измерване на Големите пет личностни характеристики (Mini-IPIP) и двадесетте и осемте айтема от кратката версия на въпросника за Тъмната триада (SD3). Въпросите от тези три инструмента са зададени в разбъркан вид. Всички айтеми от тази част на въпросника се оценяват с Ликъртова скала от 1 до 5.

Айтеми 108-112 представляват скалата за измерване на общо удовлетворение от живота (SWLS). Тези пет айтема се оценяват с Ликъртова скала от 1 до 7.

Последните няколко айтема – от 113 до 119 – измерват демографски признаци: пол, възраст, образование, сексуална ориентация, семейно положение, местожителство и брой на интимните връзки.

Последният айтем – 120 – представлява празно поле, в което респондентите да могат да изкажат в свободна форма някакъв коментар по темата или да споделят впечатленията си от изследването.

Изследването е проведено анонимно, доброволно и без заплащане на респондентите. Изследваните лица попълват въпросника в Интернет, чрез безплатната платформа за създаване на онлайн въпросници Google Формуляри. Всички лица са информирани, че проучването се провежда за целите на научно психологическо изследване. На респондентите е казано, че ще вземат участие в „изследване на любовта”, без да им се дава допълнителна информация за другите конструкти, включени във въпросника, нито за конкретните цели или хипотези на изследването. Респондентите са учтиво помолени да бъдат честни и обективни в своите отговори. Средното време за попълване на въпросника е между 15 и 20 минути. Изследването е проведено между 13 октомври и 15 ноември 2017-та година. Въпросникът е попълнен от общо 735 изследвани лица.

Данните са обработени с помощта на статистическа програма SPSS, версия 21.0.0.0. След въвеждането на данните обърнатите айтеми са прекодирани. След това всички айтеми са групирани в съответните скали

РЕЗУЛТАТИ

Психометрични характеристики на скалите

Горespoменатите скали са комбинирани във въпросник на български, който е попълнен от **735** респонденти. В дисертационния труд са представени средните стойности, стандартните отклонения и коефициентите алфа на Кронбах, които се използват, за да се прецени вътрешната консистентност на всички инструменти за извадката в настоящото изследване.

1. Скала за нагласите към любовта (LAS – Love Attitude Scale)

Поради централната роля, която този въпросник заема в настоящето изследване, Скалата за нагласите към любовта първоначално е използвана в пилотно изследване, което да провери вътрешната консистентност на измерваните шест любовни стила. В пилотното изследване взимат участие 102 човека. Извадката е сравнително балансирана по пол – 42 мъже на 60 жени, но небалансирана във възрастово отношение – приблизително 88% от лицата са на възраст между 20 и 30 години, освен това голяма част от лицата са бивши или настоящи студенти по психология. Шестте стила получават следните стойности по показателя Алфа на Кронбах: Страстна любов 0,715, Любов-игра 0,318, Приятелска любов 0,761, Прагматична любов 0,733, Маниакална любов 0,691, Себеотрицателна любов 0,779.

Както се вижда, надеждността на стил Любов-игра е неприемливо ниска – едва 0,318. Бяха издигнати различни хипотези за причината въпросите от този стил да получат толкова малка вътрешна консистентност. Беше отчетена небалансираността на извадката – все пак групата изследвани лица беше сравнително еднородна, беше направена и ревизия на превода на айтемите от скалата. Възникна и въпросът дали е възможно скалата да не е достатъчно подходяща за респонденти от българска социокултурна среда. Като част от диагностиката на проблема е направено проучване за употребата на скалата в съседни на България страни с близка култура. При него е установено, че по време на сръбската стандартизация на въпросника, извършена от Боян Годосиевич и колеги, същата скала – Любов-игра отново е получа най-малка вътрешна консистентност – Алфа на Кронбах 0,59 – единственият фактор, чиято

надеждност е получила стойност под 0,60 (Todosijevic, 2009). Затова като част от адаптацията на въпросника за сръбската популация, Тодосиевич и колеги предлагат два нови айтема, които да бъдат вписани в скалата Любов-игра – айтеми, които според авторите отговарят на духа на скалата и съответстват на сръбската културна среда.

Поради тези причини беше решено тези два айтема да бъдат добавени към оригиналните 42 айтема от въпросника и така общият брой айтеми стана 44. Така за измерването на стил Любов-игра се използват 9 въпроса (оригиналните 7 + новите 2), а за останалите стилове останаха оригиналните 7 въпроса.

След провеждане на централното изследване и събирането на 735 изследвани лица от разнообразни възрастови групи, отново е направен анализ на вътрешната консистентност. Този път оригиналните седем въпроса от фактора Любов-игра, с балансирана извадка и ревизиран превод, получиха вътрешна консистентност 0,627. Това беше доста по-приемлив резултат, но отново Любов-игра се оказа единственият фактор, чиято вътрешна консистентност имаше стойност под 0,65. Затова в анализа към седемте оригинални айтема бяха добавени и двата айтема, взети от сръбската стандартизация на въпросника. С тяхното включване вътрешната консистентност на скалата Любов-игра придоби стойност 0,710. Това доведе до вземането на решението двата допълнителни айтема да бъдат включени във фактора и да присъстват във всички следващи анализи.

Таблица 1 представя шестте скали от въпросника за измерване на нагласите към любовта заедно със средната стойност, стандартното отклонение, и стойността на Алфа на Кронбах за всеки от стиловете. Шестте стила получиха следните стойности на вътрешна консистентност – Страстна любов – 0,733, Любов-игра – 0,710, Приятелска любов – 0,741, Прагматична любов – 0,728, Маниакална любов – 0,656, Себеотрицателна любов – 0,793. Както се вижда, всяка от скалите получи вътрешна консистентност над статически допустимата норма от 0,650. Ето защо е направено заключение, че скалите отговарят на изискванията за надеждност и могат да бъдат използвани за проверка на хипотезите.

Таблица 1: Психометрични характеристики на скалата за нагласите към любовта, N = 735.

Скала	Брой айтеми	Средна стойност	Стандартно отклонение	Алфа на Кронбах
Страстна любов	7	27,1946	4,92936	0,733
Любов-игра	9	21,5456	6,45211	0,710
Приятелска любов	7	21,6884	5,72623	0,741
Прагматична любов	7	17,9973	5,22830	0,728
Маниакална любов	7	22,0286	5,39735	0,656
Себеотрицателна любов	7	23,9184	5,46915	0,793

2. Скала за самоодобрението и преценка за собствената компетентност - Self-Liking/Self-Competence Scale (SLCS)

Направен е анализ на вътрешната консистентност на скалата за самооценка, както и на двете ѝ подскали. Резултатите са представени в Таблица 2, съпътствани от средните стойности и стандартните отклонения на респондентите по съответните скали. Скалата получава следните стойности на вътрешна консистентност – Обща самооценка – 0,893, Самоодобрение – 0,869, Преценка на собствените компетентности – 0,778. Тези стойности покриват изискванията за добра надеждност и съответно е счтено, че скалите могат да бъдат използвани за проверка на хипотезите.

Таблица 2: Психометрични характеристики на скалата за самоодобрение и преценка на собствената компетентност, N = 735.

Скала	Брой айтеми	Средна стойност	Стандартно отклонение	Алфа на Кронбах
Обща самооценка	16	51,6027	11,39291	0,893
Самоодобрение	8	51,6027	11,39291	0,869
Преценка на собствените компетентности	8	27,0381	6,79547	0,778

3. Кратка версия на международния въпросник за изследване на личността – Mini-IPIP (International Personality Item Pool)

Направен е анализ на вътрешната консистентност на петте скали от въпросника, измерващ Големите пет личностни характеристики. Стойността на Алфа на Кронбах,

както и средната стойност и стандартното отклонение на всеки фактор, са представени в Таблица 3. Вътрешната консистентност на петте скали е: Екстраверсия – 0,723, Сътрудничество – 0,584, Съзнателност – 0,754, Невротизъм – 0,704, Интелект/Въображение – 0,745.

Прави впечатление, че стойността на една от скалите – Сътрудничество – е едва 0,584. Тоест стойността е под желаната норма от 0,650, но въпреки това не пада под 0,50, съответно остава в зоната на приемливите стойности. Резултатите, получени чрез употребата на тази скала обаче трябва да се интерпретират внимателно. Същевременно предишни изследвания със същия превод на айтемите показват, че в тях скалата Сътрудничество е работила по-добре и е получила по-висока стойност на вътрешна консистентност. Авторитът на настоящото изследване препоръчва бъдещите употреби на скалата в българска среда да бъдат осъществявани внимателно.

Таблица 3: Психометрични характеристики на петте скали от кратката версия на въпросника за Големите пет личностни характеристики, N = 735.

Скала	Брой айтеми	Средна стойност	Стандартно отклонение	Алфа на Кронбах
Екстраверсия	4	12,3796	3,64148	0,723
Сътрудничество	4	16,5075	2,61668	0,584
Съзнателност	4	13,1211	4,05719	0,754
Невротизъм	4	12,2272	3,65044	0,704
Интелект/Въображение	4	16,4095	3,30422	0,745

4. Кратка версия на Тъмната триада – Short Dark Triad (SD3)

Направен е анализ на вътрешната консистентност на трите скали от въпросника, измерващ Тъмната триада. Резултат може да бъде видян на Таблица 4. Скалите от въпросника получават следните стойности на Алфа на Кронбах: Макиавелизъм – 0,745, Нарцисизъм – 0,639, Психопатия – 0,704. Въпреки че стойността на скалата за нарцисизъм е леко под желаната стойност от 0,650, все пак можем да кажем, че и трите скали показват достатъчно добра вътрешна консистентност и могат да бъдат включени в анализа, целящ проверка на хипотезите.

Таблица 4: Психометрични характеристики на кратката версия на Тъмната триада, N = 735.

Скала	Брой айтеми	Средна стойност	Стандартно отклонение	Алфа на Кронбах
Макиавелизъм	9	26,1619	6,35869	0,745
Нарцисизъм	9	25,6435	5,82354	0,639
Психопатия	9	18,0082	5,78403	0,704

5. Скала за удовлетворението от живота – Satisfaction With Life Scale (SWLS)

Скалата за удовлетворението от живота получи стойност на вътрешната консистентност 0,879, което покрива критериите за добра надеждност и следователно скалата може да бъде включена в анализа за проверка на хипотезите. Другите характеристики на скалата са представени в Таблица 5.

Таблица 5: Психометрични характеристики на скалата за удовлетворение от живота, N = 735.

Скала	Брой айтеми	Средна стойност	Стандартно отклонение	Алфа на Кронбах
Удовлетворение от живота	5	24,5646	5,60516	0,879

Като следващата стъпка в дисертационния труд е направена проверка на резултатите, имащи отношение към издигнатите хипотези. Проверена е взаимовръзката между любовните стилове и останалите включени в изследването личностни характеристики.

Важни резултати:

Четири от шестте любовни стила проявяват статистически значими корелации с двата компонента на самооценката – Страстна любов, Любов-игра, Приятелска любов и Маниакална любов. Положителна е корелацията единствено със стил Страстна любов. С всички други стилове, самооценката корелира отрицателно.

Таблица 6: Корелации между шестте любовни стила и видовете самооценка, N = 735.

		Самоодобрение	Преценка на собствените компетентности	Обща самооценка
Страстна любов	R	.301**	.268**	.311**
	Значимост (двустранен тест)	.000	.000	.000
Любов-игра	R	-.196**	-.182**	-.206**
	Значимост (двустранен тест)	.000	.000	.000
Приятелска любов	R	-.074*	-.104**	-.095**
	Значимост (двустранен тест)	.045	.005	.010
Прагматична любов	R	-.049	-.017	-.038
	Значимост (двустранен тест)	.186	.636	.307
Маниакална любов	R	-.275**	-.130**	-.228**
	Значимост (двустранен тест)	.000	.000	.000
Себеотрицателна любов	R	.019	.062	.041
	Значимост (двустранен тест)	.613	.095	.262

В дисертацията са представени подробни анализи и интерпретации на връзката между самооценката и всеки един от разглежданите любовни стилове.

Анализът на корелацията между любовните стилове и **Големите пет** показва, че личностните характеристики, включени в състава на Големите пет – Екстраверсия, Сътрудничество, Съзнателност, Невротизъм и Въображение (Отвореност към опита) – имат сравнително слаба връзка с шестте любовни стила, разглеждани в дисертацията. Големите пет представляват базисни личностни характеристики, които личността проявява във всички сфери на живота и влиянието им не може да бъде отречено напълно. По-коректно е да кажем, че то присъства, но в повечето случаи е слабо. Към това ни насочват анализите на корелационните коефициенти, които често имат висока статистическа значимост, дори когато стойността им е ниска. Оттук можем да заключим, че поведението на хората в интимна връзка е функция на техните базисни личностни характеристики, но съвсем не е директен резултат от тях. Любовният стил на една личност не противоречи на базисните за личността характеристики, но все пак е сравнително слабо зависим от тях. Тоест любовта и поведението в любовна връзка са

една качествено различна сфера от живота, която само частично се повлиява от общовалидните личностни характеристики. Светът на любовта е един друг свят и правилата, по които той е организиран, са само частично зависими от правилата, по които е организиран останалият свят на личността.

Интересно изключение представлява стила Приятелска любов – единственият стил, който не получи статистическа значима корелация с нито една характеристика от Големите пет.

Таблица 7: Корелации между шестте любовни стила и Тъмната триада, N = 735.

			Нарцисизъм	Макиавелизъм	Психопатия
Страстна любов	R	(двустранен тест)	.098**	-.066	-.114**
	Значимост		.008	.075	.002
Любов-игра	R	(двустранен тест)	.156**	.383**	.378**
	Значимост		.000	.000	.000
Приятелска любов	R	(двустранен тест)	-.008	.049	.045
	Значимост		.824	.186	.224
Прагматична любов	R	(двустранен тест)	.193**	.294**	.105**
	Значимост		.000	.000	.005
Маниакална любов	R	(двустранен тест)	.050	.188**	.173**
	Значимост		.174	.000	.000
Себеотрицателна Любов	R	(двустранен тест)	.098**	-.066	-.114**
	Значимост		.008	.075	.002

На таблица 7, представяща взаимовръзките между любовните стилове и елементите от **Тъмната триада**, се вижда, че само два от стиловете показват значими корелации и с трите характеристики от Тъмната триада – Любовта-игра и Прагматичната любов. Едно от възможните обяснения на получените резултати е това, че Прагматичната любов и Любовта-игра са любови на ума, а не на сърцето, те работят активно с когнитивните, а не емоционалните центрове на поведението и затова корелират с Тъмната триада на личностните характеристики, включваща конструкти, при които се наблюдават нарушения на нормалните емоции и особено на емоциите, свързани с другите хора.

В дисертацията е направен подробен анализ на демографските променливи, оказващи значимо влияние върху любовните стилове. Едно от интересните открития е

това, че статусът на връзката оказва известно влияние върху нагласите към любовта. Хората, които в момента са във връзка, имат тенденцията да получават по-високи резултати по стиловете Страстна любов и Себеотрицателна любов, а хората, които в момента не са във връзка, имат тенденцията да получават по-високи резултати по стиловете Любов-игра, Прагматична любов и, в по-малка степен, Маниакална любов.

Обобщение на резултатите

Количественото изследване дава на автора на дисертацията възможността да направи емпирична проверка на хипотезите за взаимовръзка между любовните стилове, самооценката, личностните характеристики и удовлетворението. За всеки от шестте любовни стила са изведени поне няколко статистически значими тенденции.

Стил Себеотрицателна любов се доказва като положително свързан със самочувствието – както със самоодобрението, така и с преценката на собствената компетентост. Този резултат потвърждава предишните изследвания в областта и говори, че хората с този стил действително са уверени в себе си и влизат във връзката с високо мнение за собствената си стойност (Campbell et al., 2002; Zeigler-Hill et al. 2004; Mallandain & Davies 1994; Goljović, 2017). Също така стил Страстна любов показва значими корелации с всички елементи от големите пет – резултат, който е на практика неполучаван досега. Предишни изследвания показват, че Страстната любов корелира отрицателно с невротизма (Heaven et al., 2004; White, Hendrick & Hendrick, 2004) – резултат, който се потвърди и в български условия, но настоящото проучване, извършено с по-голяма и по-разнообразна извадка от традиционната за подобни изследвания, показва слаби, но значими корелация между този тип любов и останалите четири елемента от Големите пет. Страстната любов корелира положително с екстраверсията, сътрудничеството, съзнателността и отвореността към опита. Най-ярко изразена обаче си остава корелацията на този стил с невротизма, която е отрицателна. Тоест обичащият със стил Страстна любов всъщност има тенденцията да проявява по-скоро висока емоционална стабилност, макар при тези хора любовта да е съпроводена от силни чувства. При проверка за взаимовръзка с Тъмната триада Страстната любов показва значима слаба отрицателна корелация с психопатията и много слаба, но значима положителна корелация с нарцисизма. Тези значими тенденции се проявяват за първи път в литературата и обогатяват разбирането за взаимовръзката между любовните стилове и Тъмната триада (Jonason & Kavanagh, 2010). Обичащите с този стил проявяват тенденцията да харесват себе си, но не показват нито липсата на

емпатия, нито антисоциалните тенденции, характерни за Тъмната триада. Страстната любов показва умерена положителна корелация с общото удовлетворение от живота.

От гледна точка на демографските характеристики, доста от включените в изследването групи показват статистически значими различия по показателя Страстна любов. Полът обаче не е сред тях – мъжете и жените в българската популация не се различават по застъпеността на стил Страстна любов. Страстната любов е еднакво популярна сред хората на различна възраст и с различна сексуална ориентация. Стилът е по-непопулярен сред хората, които досега не са имали интимни връзки, отколкото сред останалите групи и като цяло хората с по-високи показатели по този стил показват тенденцията и в момента да са в интимна връзка. Това затвърждава теорията на Лий, че хората с този стил са в непрестанно търсене на любов и се влюбват по-често, отколкото останалите (Lee, 1973).

Стил Любов-игра показва някои от данните с най-висока статистическа значимост. Стилът показва значима отрицателна корелация с двата аспекта на самочувствието, като най-категорична е взаимовръзката му с цялостното самочувствие. Западните изследвания в областта не показват значими взаимовръзки между самочувствието и този стил (Mallandain & Davies 1994, Zeigler-Hill et al. 2004), но скорошно изследване в Сърбия – по-близка културна среда открива такъв резултат (Goljović, 2017). Това противоречи на теорията на Лий за човека със стил Любов-игра, който е уверен в себе си и способностите си. Настоящото изследване разкрива тенденцията хората с този стил да имат по-ниско мнение за себе си и по-неласкава преценка на собствените си компетентности. От гледна точка на Големите пет, стил Любов-игра показва слаби отрицателни корелации със сътрудничеството, съзнателността и невротизма и много слаба положителна корелация с отвореността към опита. Това противоречи на някои от предишните изследвания, които откриват значима отрицателна връзка между Любовта-игра и невротизма (Heaven et al., 2004; Fehr & Broughton, 2001; White, Hendrick & Hendrick, 2004). В настоящото изследване степента на корелацията е твърде ниска, но разликата в посоката на връзката е нещо, което си струва да бъде разгледано в бъдещи изследвания. Анализът разкрива разлики между западния човек с високи стойности по стил Любов-игра и българина с такива стойности – за разлика от западния човек, българинът със стил Любов-игра има тенденция към по-ниско самочувствие, но пък няма тенденцията към по-високи нива на невротизъм, която демонстрират обичащите с високи стойности по този стил на запад. В българската извадка Любовта-игра показва умерена корелация с макиавелизма и

психопатията. В предишни изследвания този стил често показва значими корелации с психопатията, но не и с макиавелизма (Jonason & Kavanagh, 2010). Възможно е в българска културна среда хората с този любовен стил да се проявяват като по-манипулативни, отколкото в западните култури. Любовта-игра корелира отрицателно с общото удовлетворение от живота, което показва, че този стил, макар да носи моментно удоволствие, не води до повишаване на цялостното житейско удовлетворение.

От гледна точка на демографските показатели, стил Любов-игра показва статистически значими различия по пол – мъжете имат тенденцията да изкарват по-високи стойности от жените. Този резултат кореспондира с едва ли не всички изследвания в областта (Hendrick, Hendrick, Foote and Foote, 1985; Hendrick and Hendrick, 1986, 1987; Adler & Hendrick, 1991; Hendrick, Hendrick, & Reich, 2006; Eisenman & Dantzker, 2006; Gelbal, Duyan & Osturk, 2008 и пр. др.). Още Лий коментира, че в исторически план такова поведение е било доста по-приемливо за мъжете, отколкото за жените (Lee, 1973), така че може би е необходимо повече време, преди половите различия в този стил да избледнеят. Този стил е застъпен най-силно при хората, които са имали множество интимни връзки и е по-популярен сред тези, които в момента не са във връзка, което потвърждава виждането, че лицата с такава нагласа към любовта имат множество отношения с различни партньори, но избягват сериозните обвързващи връзки. От гледна точка на сексуалността, Любовта-игра е по-популярна сред бисексуалните, отколкото сред хетеро и хомосексуалните. Според разделението по семейно положение, разведените лица имат тенденцията да получават най-високи средни резултати по този стил, което кореспондира добре с концепцията за Любовта-игра като стил, присъщ на хората, които бягат от обвързването. Възможно е ограниченията, налагани от брака, да са накарали хората да осъзнаят предпочитанията си към друг тип отношения и да развият по-високи стойности по тази нагласа към любовта.

Стильт Приятелска любов корелира отрицателно както с двата компонента на самочувствието, така и с цялостното самочувствие. Резултатите са значими, но корелацията е слаба. Това съответства с резултатите от някои изследвания (Mallandain & Davies, 1994), но противоречи на други (Zeigler-Hill et al. 2004; Campbell et al., 2002). Дотук в науката няма единно мнение по въпроса за връзката на самочувствието със стил Приятелска любов. Настоящото изследване показва, че дори тази връзка да има определена посока, силата ѝ все пак е твърда слаба, за да се правят генерални

заклучения. Приятелската любов не показва значими корелации нито с характеристиките от Големите пет, нито с чертите от Тъмната триада, което общо взето е консистентно с резултатите от предишни изследвания. Някои изследвания откриват известна положителна корелация между невротизма и нагласата, разглеждаща любовта като продължение на приятелството (Fehr & Broughton, 2001), но тези резултати са рядкост и не се открояват в настоящото изследване. Приятелската любов не показва значими корелации и с общото удовлетворение от живота.

На пръв поглед изглежда, че хората от този стил нямат нищо общо, като се изключи леката тенденция към по-занижено самочувствие. Хората с този стил нямат общи личностни характеристики, независимо дали става дума за базови характеристики или за по-негативни личностни черти. Анализът на останалите данни обаче показва, че все пак между хората със завишени показатели по този стил все пак има един общ признак. Тази нагласа към любовта е най-популярна сред хората, които никога не са имали любовна връзка, и става все по-слаба във всяка следваща група, като е най-слаба при хората с над десет интимни връзки. Не се наблюдават обаче разлики по пол, възраст, сексуалност или семейно положение. Това ни подсказва, че хората с този стил могат да сред всяка демографски група. Единственият статистически значим предиктор на този стил се оказва броят интимни връзки – това ни показва, че в бъдещи изследвания различията в тази нагласа трябва да бъдат търсени не по личностен или демографски принцип, а по биографичен.

Стил Прагматична любов не показва значима взаимовръзка със самооценката, което съответства на резултатите от предишни изследвания (Campbell et al., 2002; Zeigler-Hill et al. 2004; Mallandain & Davies 1994; Goljović, 2017). От Големите пет, Прагматичната любов корелира единствено с невротизма – корелацията е слаба и отрицателна. Това е първото изследване, в което се появява подобна корелация и може би по-малкия брой изследвани лица в повечето проучвания в тази област е причината слабата взаимовръзка между двата конструкта да не получи статистическа значимост до този момент. От друга страна е логично Прагматичната любов да корелира с емоционална стабилност (както понякога се нарича обратната страна на скалата за невротизъм), защото характеристиките на стила го предполагат и Лий описва хората с високи показатели по този стил като водени от разума, а не от емоциите (Lee, 1973). Прагматичната любов показва значима умерена корелация с макиавелизма, по-слаба с нарцисизма и много слаба с психопатията. Това съответства напълно с предишни изследвания в областта (Jonason & Kavanagh, 2010). Прагматичната любов и Любовта-

игра са стиловете, които имат най-силна взаимовръзка с чертите от Тъмната триада. Изследователите си обясняват това с факта, че тези два типа любов представляват любов на ума, а не на сърцето. Тъмната триада е свързана с дефицити в емоционалното функциониране, затова има логика хората със завишени показатели по тези черти да се насочат към двата любовни стила, в които любовта не се схваща като емоционално изживяване, а като нещо практично или като игра. Прагматичната любов не показва значими корелации с общото удовлетворение от живота.

Ако обърнем поглед към демографските характеристики, ще видим, че стил Прагматична любов се влияе от пола – жените имат по-високи резултати от мъжете. Това отговаря на общата тенденция, според която жените придават повече важност на социалното положение и материално благосъстояние на своя партньор в сравнение с мъжете (Buss, 1989; Li et al., 2002). Стилът е по-популярен сред хората, които в момента не са във връзка отколкото при тези, които са, и съответно е най-силно застъпен при необвързаните и разведените. Възможна интерпретация за това е факта, че Прагматичната нагласа оказва най-силно влияние когато изборът на партньор предстои и с течение на времето отстъпва на другите стилове любов, които се развиват във връзката (Lee, 1973). При този стил не се наблюдават значими различия по възраст или сексуална ориентация.

Стил Маниакална любов корелира отрицателно и с двата компонента на самочувствието, но докато корелацията с преценката за собствените компетентности е слаба, то връзката на този стил с ниското самооценки клони към умерена. Тези резултати са консистентни с всички изследвания в областта (Campbell et al., 2002; Zeigler-Hill et al. 2004; Mallandain & Davies 1994; Goljović, 2017). Причината е може би предложена още от Лий, който казва, че ниската самооценка кара хората да се впиат прекалено силно в партньора и да го превърнат в център на живота си (Lee, 1973). Авторът коментира, че хората с високи показатели по Маниакална любов нямат сигурно самочувствие и затова искат партньорът им непрекъснато да ги уверява в собствената им стойност. Маниакалната любов показва слаба положителна корелация със сътрудничеството и слаба отрицателна корелация с невротизма. Този резултат се различава от получените данни в по-ранни изследвания, при които Маниакалната любов корелира положително с невротизма (Heaven et al., 2004, White, Hendrick & Hendrick, 2004). Принципно за стила е характерна ниска емоционална стабилност (Lee, 1973), така че получените резултати определено будят интерес. Едно от възможните обяснения е, че явно тази нагласа се проявява по по-различен начин в българската среда

и тук нуждата от постоянно одобрение от страна на партньора не върви ръка за ръка с ниската емоционална стабилност. Във всеки случай това е интересен резултат, който трябва да се изследва по-подробно. Но най-силната взаимовръзка между Маниакалната любов и Големите пет беше с фактора отвореност към опита – корелацията беше средна, при това в горната половина на спектъра на средните корелации. Този толкова категоричен резултат не е описан от авторите на предишни изследвания в областта. Силата на връзката ни дава нова насока, в която можем да разсъждаваме за стил Маниакална любов. Може би има причина високите резултати по този стил да не корелират с невротизъм по нашите географски ширини, може би маниакалните нагласи у изследваните лица от български произход имат друг източник. Данните показват, че хората със завишени стойности по стил Маниакална любов имат тенденцията да притежават богато въображение, да имат влечение към изкуството, да са креативни и интелектуално любопитни. Още Лий посочва, че творците и хората на изкуството обожават да разказват истории за персонажи точно от този любовен стил (Lee, 1973). Данните показват връзка между склонността на Маниакалните обичащи да не вярват на партньора си и високите им нива на въображение. Възможно е липсата на убеденост във верността на партньора да е поне частично породена от отвореността към всякакви други възможности. Това е изключително любопитен статистически значим резултат, който до момента не е получаван в друго изследване, но си струва да бъде тестван допълнително. Маниакалната любов показва връзки с два елемента на Тъмната триада – макиавелизма и психопатията, като корелациите са значими, но слаби. Резултатите не съвпадат с предишните изследвания в областта, но не им противоречат, по-скоро ги допълват (Jonason & Kavanagh, 2010). Маниакалната любов показва отрицателна корелация с удовлетворението от живота, което съвпада с теорията на Лий и с предишните изследвания в областта, но връзката е по-слаба от очакваното.

Анализите на демографските различия показват, че Маниакална любов често е по-популярна сред жените, отколкото сред мъжете (White, Hendrick & Hendrick, 2004; Hendrick, Hendrick, & Reich, 2006; Eisenman & Dantzker, 2006). Резултатът от настоящото изследване е консистентен с тази тенденция. При Маниакалната любов липсват значими разлики в зависимост от броя интимни връзки, които е имало лицето. Също така липсват значими различия на база възраст и сексуална ориентация, но се наблюдават различия по обвързаност – необвързаните лица са с по-високи стойности по този стил. Това съвпада с разбиранията на Лий, че хората от този стил рядко са в продължителна щастлива връзка и най-често прекарват много време, понякога години,

в страдане за връзка, която вече е приключила (Lee, 1973). Макар статистическата значимост при различията по семейно положение да не отговаря на необходимите нива (в този случай тя е 0,06), все пак можем да отбележим тенденцията, че разведените хора имат най-силна застъпеност на този стил, което съвпада с вижданията на Лий за трудното преодоляване на разпадналите се връзки.

Себеотрицателната любов в настоящото изследване не показва значими корелации със самочувствието. Този резултат се среща често, но все пак някои изследвания отричат известна отрицателна зависимост между Себеотрицателната любов и самочувствието (Mallandain & Davies 1994). Себеотрицателната любов корелира със сътрудничеството от Големите пет и, в значително по-малка степен, с невротизма. И в други изследвания е отчетена корелацията между Себеотрицателната любов и невротизма (White, Hendrick & Hendrick, 2004), като най-популярното обяснение на връзката е това, че крайната погълнатост от подсигуряване на благосъстоянието на партньора може да е разрушителна за Аз-а. Корелацията между Себеотрицателната любов и партньорството обаче не е отчитана до момента, което е странно, тъй като тази връзка звучи напълно естествена с оглед характеристиките на стила. Хората с високи стойности по този стил чувстват, че всеки човек заслужава любов и отдаването на любов е дълг на всяка зряла личност (Lee, 1973). Затова и корелацията на този стил със сътрудничеството е естествена. Себеотрицателната любов показва слаба положителна връзка с нарцисизма и леко по-силна, но все пак доста слаба отрицателна връзка с психопатията. Стойностите са ниски, което би обяснило защо връзката не се наблюдава в предишни изследвания. С оглед на характеристиките на стила, представени в горните изречения, отрицателната корелация с психопатията не е изненадваща.

В дисертацията е направен опит да се открият предикторите на шестте любовни стила. В качеството на евентуални предиктори са изследвани личностните характеристики от групите на Големите пет и на Тъмната триада, както и равнището на самочувствие по двуфакторна скала – харесване на себе си и оценка на собствената компетентност. Анализите показват, че тези конструкти не са способни да обяснят достатъчно добре вариациите в любовните стилове. Най-добре могат да бъдат обяснени вариациите в стилове Любов игра и Маниакална любов, но дори при тях посочените фактори могат да обяснят не повече от 24% от вариацията. При стиловете Страстна любов и Прагматична любов този процент пада на около 10%, а при стиловете

Приятелска любов и Себеотрицателна любов се стопява до едва 2-3%. Явно включените в настоящото изследване характеристики представляват прекалено опростени модели на личността, за да могат да обяснят нещо толкова сложно и многостранно като нагласите към любовта. Резултатът е важен, имайки се предвид, че в изследването бяха включени доста разнообразни личностни характеристики – както някои базисни като Големите пет, така и някои от по-негативните като Тъмната триада. Неспособността на модела да обясни достатъчно добре вариациите показва, че явно личностните черти не са най-удачният подход за изследване на различията в любовните стилове. Необходима е нова насока на изследванията, фокусираща се може би върху демографските или биографичните различия, която да обясни вариациите в любовните стилове.

Анализът показва, че шестте любовни стила са способни да обяснят общо 13% от вариациите в общото удовлетворение от живота ($R^2= 0,134$). Получените данни показват, че четирите стила, които имат статистически значимо влияние върху общото удовлетворение, са Страстната любов, Любовта-игра, Маниакалната любов и Приятелската любов.

ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИ ТРУД

Този дисертационен труд допринася за развитието на българската наука с подробно описание на разбиранията и възгледите на хората в България за природата на романтичната любов и любовните връзки. Полуструктурираните интервюта спомогнаха за прокарването на мост между популярните западни теории и разбиранията на хората от българска културна среда. По този начин беше проверено кои от концепциите в западните теории за любовта са способни да обхванат разбиранията на българите за това понятие.

Скалите от въпросника „Нагласи към любовта” са използвани и преди в български изследвания, липсва официална стандартизация. Настоящата дисертация предложи нов и осъвременен превод на айтемите от скалите. Беше направена проверка на структурната валидност на въпросника и след забелязани колебания в един от факторите към българската версия бяха добавени два нови айтема, взимствани от сръбската стандартизация на въпросника, където слагането им е било необходимо заради подобен проблем. Представена със съвременен превод и допълнена от айтеми,

работещи добре в близка културна среда, скалата беше попълнена от 735 човека и показва много добри психометрични характеристики.

Емпиричното изследване откри статистически значими различия в нагласите към любовта. Измерваните шест любовни стила показват значими различия в отделните демографски групи. Едновременно с това шестте стила показват значими корелации с двуфакторния модел на самочувствието, характеристиките от Големите пет, личностните черти от Тъмната триада и общото удовлетворение от живота.

В този дисертационен труд беше предложен модел за взаимовръзките между любовните стилове, самооценката, личностните характеристики и общото удовлетворение от живота. Голяма част от взаимовръзките, включени в модела, показваха статистически значими стойности. В случаите, когато такива стойности липсваха, бяха направени препоръки за бъдещите изследвания в областта.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД:

1. Янков, М. (2017). Нагласи към любовните връзки сред младите българи. В: Зиновиева, И., Карабельова, С., Миланов, М. (ред.) *„Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология“ - Сборник с доклади от международна научна конференция, 2-3 юни 2017 г.*, София, България, 477-485.

2. Янков, М. (2017). Разбирания и представи за романтичната любов сред младите българи. В: Зиновиева, И., Карабельова, С., Миланов, М. (ред.) *„Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология“ - Сборник с доклади от международна научна конференция, 2-3 юни 2017 г.*, София, България, 199-208.

3. Янков, М. (2016). Развитие на научните възгледи за романтичната любов. В: Харизанова, О. (ред.) *„Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Философски факултет, Книга Докторанти“*, Том 1, София, България, 158-173.

4. Янков, М. (2015). Психологически теории и методи за измерване на романтичната любов. Научен семинар Китен 2015, организиран от Катедрата по Обща, генетична и експериментална психология на СУ “Св. Климент Охридски”, 3-6 юни 2015, Китен, България.

5. Yankov, M. (2017) “Love attitudes and self-esteem” – paper presented at International Conference „13th Days of Applied Psychology: Psychology in and around us”, September 29-30, 2017, Nis, Serbia.